

37.091.39(082)

С 91

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки і методики трудового навчання

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРАЦІ

Матеріали
Всеукраїнської науково-практичної конференції

Кривий Ріг
2006

художньої самодіяльності силами учнів та співробітниками професійного закладу, які до речі зайняли і місце серед колективів закладів профтехосвіти м. Кривого Рогу. Перед учнями виступають передовики базових підприємств ліцею, запрошують відвідати виробництво, називають кращих робітників — батьків учнів шкіл, які прийшли на День відкритих дверей.

Підсумком запровадженної системи профорієнтаційної роботи є те, що протягом останніх років в професійному ліцеї немає недобору учнів на початок навчального року, а на деякі професії існує конкурс — по 1,5 — 2 абітурієнта на одне місце.

Але ми на цьому не заспокоюємося. Враховуючи, що в Україні відбувався демографічний спад 1990 — 1992 років і що в загальноосвітніх школах продовжується експеримент по 12 - річному навчанню, перед колективом інженерно — педагогічного колективу Криворізького професійного гірничо-металургійного ліцею постають завдання по дальшому вдосконаленню профорієнтаційної роботи, більш тісному контакті з школами, підприємствами, Центрами зайнятості, громадськістю міста.

Серьогіна І.Ю.

*асистент кафедри педагогіки та методики ТН
індустріально-педагогічного факультету КДПУ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОКОНТРОЛЮ УЧНІВ

У статті розглядається психологічна характеристика самоконтролю учнів як компонента їх навчально-пізнавальної діяльності.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Актуальність дослідження визначається концептуальними положеннями Національної доктрини роз-

витку освіти України у XXI столітті, згідно з якою серед пріоритетних її напрямів є створення умов для індивідуально-творчого розвитку та самореалізації особистості. Тому одним із стратегічних завдань сучасної школи повинно стати формування в учнів умінь та навичок самоконтролю, оскільки цей процес буде сприяти підвищенню успішності учнів, активізації пізнавальної самостійності, розвитку мислення тощо.

Аналіз наукових досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. У вітчизняній психології пошук шляхів розв'язання проблеми самоконтролю значною мірою здійснювався під впливом ідей І.Павлова, І.Сеченова, І.Бехтерева. У наукових працях таких дослідників, як П.Гальперін, О.Крилов, М.Кувшинов, С.Сердюк, розглядається сутність самоконтролю, його види, стадії та зв'язок з різноманітними психічними процесами. Питанням розвитку самоконтролю присвячені роботи науковців П.Анохіна, Л.Ітельсона, К.Мальцевої, В.Страхова, Б.Федоришина, В.Чебишевої, які акцентували увагу на важливому значенні для психології самоконтролю виховання установки на самоконтроль процесуальної сторони діяльності людини.

Розглядаючи самоконтроль з точки зору його психічної природи, зазначимо, що перше наукове обґрунтування цього поняття дали фізіологи. Саме вони встановили, що рефлексорний акт, який становить основу будь якого довільного руху, закінчується не дією, як це вважали раніше, а оцінкою результатів виробленої дії. На підставі цього було висунуто й обґрунтовано необхідність систематичного здійснення контролю за протіканням довільних рухів і за досягнутими результатами.

Незважаючи на значний досвід вивчення питань розвитку самоконтролю, проблема залишається остаточно не розв'язаною, оскільки у сучасній школі спостерігається відсутність спеціальних методик проведення самоконтролю знань, умінь і навичок учнів у процесі навчання. Передумовою створення зазначених методик є вивчення та аналіз психологічних механізмів самоконтролю.

Формулювання цілей статті. У статті ми зробили спробу схарак-

терізувати вміння самоконтролю учнів у психологічному аспекті.

Вклад основного матеріалу. Самоконтроль безпосередньо пов'язаний з особистістю в цілому, з її знаннями, навичками й уміннями, з її волею і світоглядом, зі всіма аспектами її діяльності. Саме цим пояснюється пильний інтерес до самоконтролю, його суті і ролі в житті індивіда. Перші згадки про самоконтроль як психічне явище зустрічаються в літературних і наукових джерелах далекого минулого, зокрема в працях Аристотеля, який стояв біля витоків створення наукової психології (3, с.3).

Самоконтроль є однією з форм прояву самосвідомості особистості, одним з шляхів пізнання людиною самої себе. Під самоконтролем сучасна психологія розуміє контроль, здійснюваний людиною над своєю поведінкою, думками і відчуттями, регулювання і планування своєї діяльності. Самоконтроль дозволяє людині свідомо змінювати напрям своїх думок, утримувати себе від небажаних дій.

Дані фізіологічні погляди привели до появи спеціальних психологічних досліджень, в результаті яких вчені дійшли до важливого висновку про те, що контроль (і особливо самоконтроль) є тією орієнтовною основою, без якої неможливе успішне протікання ні навчальної, ні пізнавальної, ні трудової діяльності людини. Самоконтроль – усвідомлене, вольове управління своїм психічним життям та поведінкою відповідно з “Я-характеристиками”, ментальністю, ціннісно-сміисловою, потребово-мотиваційною та когнітивною сферами. Таким чином, самоконтроль – поняття складне, багатоаспектне, воно безпосередньо пов'язане з діяльністю індивіда. А діяльність, як стверджують видатні дослідники Л.Виготський, А.Лурія, С.Рубінштейн, виховує людину і формує її саморегуляцію (1, с.10).

Аналіз процесу формування самоконтролю в онтогенезі дає підстави стверджувати, що на його реалізацію впливають такі чинники, як розуміння його значення для якісного виконання діяльності, вміння користуватися ним і володіння різними способами самоконтролю. Однак врахування цих чинників може виявитися недостатнім для того, щоб людина звернулася до нього або скористалася його результатом в конкретній ситуації. Необхідна наявність ще одного найважливішо-

го чинника, суть якого полягає в запуску самоконтролю. У загальному плані йдеться не про один, а про багато чинників запуску, які представлені на різних рівнях організації людини як складної живої системи. На біологічному рівні дія цих чинників носить мимовільний, неусвідомлений характер. Вони зумовлені як зовнішніми причинами, так і внутрішніми закономірностями, від яких залежать процеси життєдіяльності. На психологічному і соціальному рівнях спрямованість особистості має визначальний вплив щодо актуалізації самоконтролю.

Основу спрямованості особистості складають мотиви її діяльності і поведінки, які визначаються такими рисами, як потреби, інтереси, переконання, світогляд. До змісту мотиву відносять і мету діяльності та програму її досягнення. У своїй діяльності людина, як правило, свідомо керується поставленими цілями. Мета — це усвідомлений і прогнозований результат людської діяльності. Якщо мотив виступає як поштовх до діяльності, то мета виконує основну регулюючу роль у процесі її здійснення. Уміння людини контролювати власну поведінку відповідно до спонукуваних нею мотивів є обов'язковим елементом структури особистості. Вибір мотиву поведінки завжди є відповідальним рішенням в житті людини. Формування адекватних і відповідно до подолання небажаних мотивів, обґрунтований вибір мети діяльності і успішна реалізація програми її досягнення неможливі без самоконтролю. Мотив, спонукаючи людину до виконання діяльності, актуалізує водночас і його самоконтроль, за допомогою якого людина перевіряє правильність своїх дій на шляху до поставленої мети.

Самоконтроль органічним чином пов'язаний з цілим рядом рис характеру особистості. Наприклад, наявність у людини таких рис, як безладність, бездумність, недбалість, необачність, розпущеність, халатність та інші, свідчить про дефіцит самоконтролю. І навпаки, якщо ми характеризуємо людину як розсудливу, охайну, витриману, надійну, порядну, цілеспрямовану, то за кожною з названих її позитивних якостей простежується уміння контролювати свої дії і вчинки. Можливе також виділення сукупності рис характеру людини, близьких за своїм змістом, які мають у своїй основі самоконтроль. До них перш

за все слід віднести обов'язок, відповідальність і дисциплінованість. Психологи вважають, що обов'язок, як і совість, виконує найважливішу роль в соціальній саморегуляції поведінки людини, виконуючи функції "контрольного приладу" етичної свідомості. Почуття обов'язку допомагає людині протистояти тим безпосереднім бажанням, які суперечать вимогам суспільства, спонукаючи його діяти відповідно до прийнятих в суспільстві етичних норм поведінки (3).

У понятті "відповідальність" учені підкреслюють здатність людини передбачати результати своєї діяльності, організувати її, виходячи з того, яку користь або шкоду вона може принести суспільству.

Дисциплінованість припускає підпорядкування людини в своїх діях і вчинках загальноприйнятим правилам, обов'язковим для всіх індивідів, що входять до складу деякого організованого цілого. Безперечно, керувати своєю поведінкою і підпорядковувати її вимогам, що висувуються соціальним оточенням, можна тільки за допомогою постійного самоконтролю своїх намірів.

Проблема формування в учнів умінь самоконтролю є складовою частиною самовиховання особистості. Тобто самоконтроль розглядається як здатність людини стежити за собою, перевіряти себе, уявляти свої дії і керувати своєю поведінкою і діяльністю. У контексті проблеми самовиховання можна говорити про те, що самоконтроль сприяє реалізації і уточненню вже існуючого певного плану діяльності, але разом з тим він не підміняє собою власне процес планування, який протікає відповідно до цілей і мотивів особистості.

Висновки. Аналіз психічної суті самоконтролю як одного з компонентів діяльності людини привів до ряду суттєвих висновків. Ми встановили, що самоконтроль є природним видом діяльності людини у всіх сферах її прояву: психічної, вольової, трудової, навчальної, соціальної та ін. Як справедливо стверджують сучасні фізіологи і психологи, рефлекторний акт, що становить основу всякого довільного руху, закінчується не дією, а оцінкою результатів виробленої дії. Це абсолютно очевидно під час аналізу вчинків дітей дошкільного віку: будь-які рефлекторні акти, виконувані дітьми, як правило, в ігровій діяльності, вимагають оцінки з боку дорослих. Це має величезне зна-

чення для організації навчальної діяльності учнів загальноосвітньої школи. Без контролю з боку вчителя, а потім і без самоконтролю як щонайвищого прояву вольових і інтелектуальних зусиль учнів процес навчання практично неможливий.

Ця теза є дуже важливою в методичному відношенні, оскільки вимагає перегляду сучасної системи навчання в школі. Відсутність спеціальних методик проведення самоконтролю знань, умінь і навичок учнів у процесі навчання викликає серйозні ускладнення у вчителів-практиків, які безпосередньо повинні організовувати всі види самоконтролю в процесі навчально-пізнавальної діяльності. У той же час без навичок самоконтролю випускник сучасної школи не зможе в подальшому житті здійснювати саморегулювання і саморозвиток своєї особистості, не зможе поліпшити якість свого життя і життя інших людей.

Перспективу подальших досліджень у даному напрямку вбачаємо у пошуках нових шляхів і засобів формування умінь та навичок самоконтролю в учнів у процесі навчально-пізнавальної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гриньова М.В. Саморегуляція навчальної діяльності школяра – Х: Фоліо, 1997. – 256 с.
2. Деркач Л. Н. Психологические основы самоконтроля учащихся в процессе обучения иностранным языкам: Дис. ...д-ра психол. наук: 19.00.07. / АПН Украины; Институт психологии. - К., 1994. - 311 с.
3. Никифоров Г.С. Самоконтроль человека – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1989. – 162 с.